

1. Όταν ο Καμενιάτης περιέγραφε στο Χρονικό του με την άλωση της Θεσσαλονίκης του 904 το στεριανό περίγυρό της, για να ορίσει από πού άρχιζε ο δυτικός της κάμπος, μεταχειρίστηκε τον όρο «Το τείχος της Εκβολής»¹. Τί ήταν όμως αυτό το τείχος της Ε κ β ο λ ή ς δεν εξήγησε. Είπε μόνο πως « Έστιν έτερον πεδιον, απ' αυτού του τείχους της Εκβολής απαρχόμενον τη λαιά δε τη θαλάσση συνομορούν»². Μιλώντας ωστόσο, λίγο πιο πριν απ' το τείχος της Εκβολής, για τον Έκβολο, είπε: «Ο δε δη κόλπος εκ της μεγάλης θαλάσσης αποτμηθείς διά τινος αυχένος, αγκώνος δίκηη προβεβλημένου και επί μήκιστον τοις ύδασι δικνουμένου, ον οι κατά χώρας Έ κ β ο λ ο υ ονομάζουσι διά το πόρρω που τοις ύδασιν εκβεβλήσθαι, στενούμενός τε προς την ετέραν εξ εναντίας χέρσον τη του αυχένος τούτου καινοτομία, έτερος λιμήν πελάγιος γίνεται»³.

Τον ίδιο όρο μεταχειρίστηκε ο Καμενιάτης και όταν μάς πληροφορεί πως απ' τον Έ κ β ο λ ο ξεμύτισαν τη μοιραία εκείνη Κυριακή, στις 29 του Ιούλη του 904, τα καράβια των Σαρακηνών κουρσάρων που μέσα σε τρεις μέρες θα πάρουν τη Θεσσαλονίκη⁴. Μια τρίτη φορά, τέλος, τον μεταχειρίστηκε, όταν οι κουρσάροι, αφού πήραν τη Θεσσαλονίκη, ξεκίνησαν για τα δικά τους και τον προσπέρασαν τα χαράματα της δεύτερης μέρας από τότε που ξεκίνησαν⁵. Ωστε, όταν ο Καμενιάτης μεταχειριζόταν τρεις φορές τον όρο Έ κ β ο λ ο ς για την ίδια θέση, δε μένει καμιάν αμφιβολία πως ήξερε πολύ καλά τη θέση του Έ κ β ο λ ο υ . Δεν υπήρχε ακόμα κανένας φόβος πως θα μπορούσε να ταυτίσει τον όρο Έ κ β ο λ ο ς με τον όρο Έ κ β ο λ ή που συναντούμε λίγο παρακάτω στο κείμενό του⁶. Έπειτα,

1) Ιωάννου κληρικού και κουβουκλεισίου του Καμινιάτου εις την άλωσιν της Θεσσαλονίκης, έκδ. G. Böhlig, Βερολίνο 1973, 7, 65.

2) Καμινιάτης, έκδ. Böhlig, 7,64-66

3) Καμινιάτης, έκδ. Böhlig, 6,7-12

4) Καμινιάτης, έκδ. Böhlig, 22,72-73

5) Καμινιάτης, έκδ. Böhlig, 56, 74-75

6) Καμινιάτης, έκδ. Böhlig, 7, 65. Και οι δύο αυτοί όροι, Έ κ β ο λ ο ς και Έ κ β ο λ ή , είναι λόγιοι. Ο λαός, οι ναυτάδες, οι ναυτικοί και οι άλλοι ξωμάχοι της περιοχής θα πρέπει να είχαν τις δικές τους λέξεις για τα τοπωνύμια αυτά. Μα ο Καμινιάτης, που περιφρονούσε τη λαϊκή τη γλώσσα -μέσα στο Χρονικό του δε συναντούμε ούτε μια λαϊκή λέξη- τις μετάφρασε στη λόγια γλώσσα της εποχής του και τις μεταχειρίστηκε, όπως τις συναντούμε στο Χρονικό του. Κι αυτό είναι πολύ πιθανό. Για τη λέξη Έ κ β ο λ ή κιάλας θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως ο Καμινιάτης, επειδή σαν παπάς είχε να κάμει συχνά με τον όρο

όπως μαθαίνουμε απ' τη διήγησή του, μα και ξέρουμε κι εμείς σήμερα, ο Έκβολος είναι στα ΝΑ της Θεσσαλονίκης. Είναι το σημερινό Μεγάλο Καραμπουρνού, με το τούρκικο όνομά του.

2. Τι ήταν λοιπόν αυτή η Έκβολή; Στην τελευταία έκδοση του Καμενιάτη της Böhlig, στον πίνακα με τα κύρια ονόματα, διαβάζουμε την εξήγηση: Εκβολή: *sinus prope Thessalonicam situs*. Την εξήγηση αυτή τη μεταχειρίζεται για τον Έκβολο, μα την εννοεί και για την Εκβολή. Την ίδια εξήγηση για τον όρο αυτόν μεταχειρίζεται και η έκδοση της Βόννης⁷. Μα η Εκβολή εδώ δεν είναι λιμάνι. Η Θεσσαλονίκη είχε ανέκαθεν ένα λιμάνι και δίχως κανένα ειδικό όνομα. Ο Καθηγητής Απ. Βακαλόπουλος που θέλησε να εξηγήσει κι αυτός τον όρο Έκβολή βάζει το ρώτημα: τί ήταν αυτή η «Έκβολή» ή ο Έκβολος...» Και δίνει την απάντηση: «κατά τη γνώμη μου, δηλώνει το σημείο, όπου καταλήγει προς Ν το δυτικό τείχος και απ' εκεί αρχίζει η προέκταση, η γλώσσα της γης που προχωρεί μέσα στη θάλασσα και η οποία είχε σχηματιστεί φαίνεται από τους δυνατούς βόρειους ανέμους, κυρίως από τον Βαρδάρη. Αυτή η Εκβολή που φαίνεται να ήταν τειχισμένη, αν πάρουμε κατά λέξη την έννοια «τείχος της Εκβολής», πρέπει να ήταν το λεγόμενο αργότερα Τζερέμπουλον⁸. Μα κι αυτή η εξήγηση, όπως βλέπουμε, ταυτίζει τον Έκβολο με την Έκβολή, ενώ, όπως είπαμε κιόλας, ο Έκβολος είναι στα ΝΑ της Θεσσαλονίκης και η Έκβολή στα Δ-της. Ακόμα, σύμφωνα πάλι με την ίδια εξήγηση, Έκβολή ήταν και «η προέκταση, η γλώσσα της γης που προχωρεί μέσα στη θάλασσα» και «που φαίνεται να ήταν τειχισμένη». Απ' τη στιγμή όμως που η Έκβολή «δηλώνει το σημείο, όπου καταλήγει προς Ν το δυτικό τείχος», δε μπορεί νά 'ναι Έκβολή και η τειχισμένη προέκταση της γης, γιατί η Έκβολή ήτανε μια, όπως δείχνει και η σχετική έκφραση στο κείμενο του Καμενιάτη⁹.

Έκβολή, (εκβολή της προσευχής, εκβολή του τροπαρίου κτλ) μεταχειρίστηκε τον όρο Έκβολή και για το μέρος, όπου σταματούσε, όπου εξέβαλλε το δυτικό το τείχος στη θάλασσα. Αν πάλι ήθελε να μιλήσει ο Καμενιάτης μόνο για το σημείο αυτό του τείχους, τότε θα 'λεγε όχι το Τείχος της Εκβολής, μα η Εκβολή του Τείχους, όπως λέμε η εκβολή του ποταμού.

7) Η έκδοση της Βόννης, ενώ στον πίνακα με τα κύρια ονόματα μεταχειρίζεται τη λέξη *Ecboli*, στα σχετικά χωρία του κειμένου παραπέμπει στη λέξη Έκβολος (σ. 492, 14-492, 16- 579, 9-10).

8) Βακαλόπουλος, Απ. Ιστορικές έρευνες έξω από τα τείχη της Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» τ. 17, 1977, 2. Ο ίδιος, Παγκάρπια Μακεδονικής Γης, Θεσσαλονίκη 1980, 280.

9) Ακόμα και να φανταστούμε μια Τειχισμένη Έκβολή, ένα δηλαδή Τείχος της Εκβολής σαν προέκταση του δυτικού τείχους μέσα στη θάλασσα, το τείχος αυτό δε θα μπορούσε να 'ναι ένα αμυντικό έργο για το λιμάνι, που θα 'πρεπε να 'ναι κι ο σκοπός του. Μια τέτοια δηλαδή Έκβολή μπορούσε να το φυλάγει ως ένα βαθμό απ' τις κατεβασίες των ποταμιών ή κάπως και απ' τους βοριάδες, όχι όμως και απ' τους νοτιιάδες που είναι πάντα πιο δυνατοί και πιο επικίνδυνοι απ' τους βοριάδες και χωρίς άλλο δε θα μπορούσε να το φυλάγει και απ' τους άλλους εχθρούς.

Μελετώντας τον όρο **Τ ε ί χ ο ς τ η ς Ε κ β ο λ ή ς**, ο νους μας πάει αμέσως στο τείχος που είναι στο μέρος της **Ε κ β ο λ ή ς**, εκεί που είναι η **Ε κ β ο λ ή**.

Όπως διηγείται ο Καμενιάτης, όταν οι Σαρακηνοί κουρσάροι πήραν τη Θεσσαλονίκη και τους έπιασαν σκλάβους, τους μάζεψαν και τους φύλαγαν στο λιμάνι, στο σημείο όπου χύνουνταν τ' ακάθαρτα νερά της πολιτείας¹⁰. Τά κατέβαζε αυτού το Κεντρικό Λαγούμι της, ο Τσερέμπουλος¹¹. Τα ερείπια του λαγουμιού αυτού στα δυτικά της Θεσσαλονίκης, κοντά στο Βαρδάρι, τα βρήκε ο Χατζηιωάννου λίγο πριν απ' τα 1880¹². Ήτανε λοιπόν πολύ φυσικό το μέρος του λιμανιού, όπου χύνουνταν αυτά τα νερά, να το νοματίσουν **Ε κ β ο λ ή** και τ' όνομ' αυτό να περάσει με τον καιρό σ' όλη τη γύρω περιοχή. Και λίγο δυτικότερα ακόμα οι ξερόλακκοι και τα ξεροπόταμα, που βλέπουμε ακόμα και σήμερα στα δυτικά της Θεσσαλονίκης, στην περιοχή αυτή κατέβαζαν τα νερά της βροχής. Έτσι ολο αυτό το μέρος, απ' τα δυτικά του λιμανιού ως το δυτικό το κάστρο, κοντά στη θάλασσα, είχε γίνει μιαν απέραντη **Ε κ β ο λ ή**.

Οι Θεσσαλονικιοί ήξεραν πως το δυτικό τείχος στη θάλασσα σταματούσε στην **Ε κ β ο λ ή**. Ήξεραν ακόμα πως **Ε κ β ο λ ή** ήτανε όλο το παραθαλάσσιο μέρος απ' τα δυτικά του λιμανιού ως το δυτικό το τείχος, και μέσα κι έξω απ' αυτό. Γιαυτό και όταν ο Καμενιάτης χρειάστηκε να ορίσει από πού άρχιζε ο δυτικός κάμπος της Θεσσαλονίκης που απλώνεται ως τη Βέροια, μεταχειρίστηκε για σημάδι αναφοράς το **Τ ε ί χ ο ς τ η ς Ε κ β ο λ ή ς**.

Αν ωστόσο υπήρχε μιαν εκβολή, μια προέκταση της στεριάς μέσα στη θάλασσα, από κει που σταματούσε το δυτικό το τείχος, αυτή θα μπορούσε να

10) «Ότι το ύδωρ εκείνου της πόλεως ον απάσης των αφέδρων απόρροια», *Καμενιάτης, έκδ. Böhlig, 50, 21.*

11) *Χατζηιωάννου, Μ. Αστυγραφία Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1881, 67 πβ και 65.* Τη λέξη **Τ σ ε ρ έ μ π ο υ λ ο ς** ο *Ευστάθιος* την ετυμολογεί απ' το **σ ύ ρ ι γ ξ** και **έ μ β ο λ ο ς** (συριγγέμβολος, συρέμβολος, τζυρέμβολος), ενώ οι λέξεις **υ π ό ν ο μ ο ς** και **ο χ ε τ ό ς** που μεταχειρίζεται, για να εξηγήσει το νόημά της, μαρτυρούν πως πήρε αφορμή απ' το Κεντρικό Λαγούμι της Θεσσαλονίκης. Φαίνεται πως, όταν έχτιζε η Κοινότητα το τείχος του λιμανιού, ο λαός νόμισε πως μέσα στη θάλασσα προεκτείνουν τον **Τ σ ε ρ έ μ π ο υ λ ο**, το Κεντρικό Λαγούμι δηλαδή, και το νομάτισε κι αυτό **Τ σ ε ρ έ μ π ο υ λ ο**. Μόνο έτσι πρέπει να εξηγήσουμε την πληροφορία του Αναγνώστη πως «το κατά θάλατταν προβληθένον διατείχισμα» συνήθιζαν να το λένε όλοι **Τ σ ε ρ έ μ π ο υ λ ο ν**. (*Ιωάννου Αναγνώστου, Διήγησις περί της τελευταίας αλώσεως της Θεσσαλονίκης Μονωδία επί τη αλώσει της Θεσσαλονίκης, Εισαγωγή, Κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια Γιάννη Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958, 38, 30-32*). Ο Κουγέας, απ' όπου και η πληροφορία για την ετυμολογία του Ευστάθιου, προτιμάει την ετυμολογία απ' το **σ ύ ρ ω** και **έ μ β ο λ ο ς**. (*Κουγέας, Φαίδ. Θεσσαλονίκης Ευστάθιου, Τα Λαογραφικά, τ. Α' Αθήνα 1950, 385. Ο ίδιος, Θεσσαλονίκης Ευστάθιου, Τα Γραμματικά, Αθήνα 1953, 127.* Ωστόσο και οι δυο αυτές ετυμολογίες της λέξης δείχνουν ακόμα πως το γραμματικό της γένος είναι το αρσενικό: ο *Τσερέμπουλος*.

12) *Χατζηιωάννου, Αστυγραφία, 65 και 67.*

ναί μίαν ή περισσότερες ξέρες απ' τα ξεροπόταμα ή απ' τα ποτάμια του δυτικού κάμπου της Θεσσαλονίκης. Ανάλογες ξέρες υπήρχαν ανέκαθεν ώς πριν λίγα χρόνια, όπως θα θυμούνται οι παλιοί Θεσσαλονικιοί, και στην ανατολική παραλία της Θεσσαλονίκης. Μα δε μίλησαμε για έναν σχετικό Έκβολο. Και κάτι τέτοιο καμιάν ιστορική πηγή δεν το βεβαιώνει.

3. Μέσα στην ίδια εξήγηση για την Έκβολή υπάρχει ακόμα, όπως είδαμε, η γνώμη πως «Αυτή η Εκβολή (δηλαδή η προέκταση, η γλώσσα της γης που προχωρούσε μέσα στη θάλασσα) που φαίνεται να ήταν τεχισμένη... πρέπει να ήταν το λεγόμενο αργότερα Τζερέμπουλο»¹³.

Το πρόβλημα της άμυνας του λιμανιού ενάντια στα στοιχεία της φύσης πρέπει να το αντιμετώπισαν πρώτοι οι οικιστές της Θέρμης. Με την πλούσια πείρα τους και με τη βοήθεια της τεχνικής της εποχής τους θα φρόντισαν να προστατέψουν, όσο γινότανε καλύτερα, αυτό το νέο εμπορικό τους κέντρο. Μα και η παράδοση που αναφέρει ο Καμενιάτης απ' την εποχή του Ξέρξη πως «ο των Ρωμαίων τα σκήπτρα κατ' εκείνους τους καιρούς ιθύνων μικρόν τινα και ως εκ του παρατυχόντος φραγμόν τω τήδε περιέθηκε μέρει»¹⁴, κάτι θα πρέπει να λέει κι αυτή. Ξεχωριστό ενδιαφέρο για το λιμάνι της Θεσσαλονίκης πρέπει να έχουν δείξει και οι Μακεδόνες και οι Ρωμαίοι και οι Βυζαντινοί.

Η πρώτη πληροφορία που έχουμε για κάποιο σημαντικό αμυντικό έργο στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης είναι αυτή που συναντούμε στο Β' Βιβλίο με τα Θαύματα. Η πληροφορία αυτή λέει, κοντά στα άλλα, πως οι Θεσσαλονικιοί στις κρίσιμες ώρες της πολιτείας, έκλειναν το έμπα του λιμανιού με μίαν αλυσίδα¹⁵. Αν λοιπόν, σε κρίσιμες ώρες, μόνο με την αλυσίδα στο έμπα του εξασφάλιζε καλά τη σιγουριά του το λιμάνι, θα πει πως, όσο πρωτόγονο κι αν ήταν το έργο αυτό, ήτανε ωστόσο σημαντικό. Παρατηρούμε κιόλας πως, ενώ το Βιβλίο με τα Θαύματα μίλησε για το έμπα του λιμανιού σαν για ένα σημαντικό αμυντικό του τμήμα, δε μίλησε για Τειχισμόν η Έκβολή που θα πρέπει να ήτανε κι αυτή ένα τμήμα του πρωτόγονου αυτού αμυντικού του έργου, το ίδιο σημαντικό.

Ο Καμενιάτης πάλι περιγράφοντας το λιμάνι, αναφέρει για βασικό οχυρωματικό του έργο το Τείχος ή το Διάφραγμα, δηλαδή τον Τσερέμπουλο¹⁶. Το έργο αυτό περιόρισε και απομόνωσε το λιμάνι απ' τον κόλπο και το προφύλαγε απ' τις μπόρες και

13) Βακαλόπουλος, Ιστορικές έρευνες, «Μακεδονικά» 17, 1977, 2. Ο ίδιος, Παγκαρπία, 280.

14) Καμενιάτης, έκδ. Böhlig, 10, 39-41.

15) Lemerle, P. Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans I, Texte, Paris 1979, 179, 19-26.

16) Καμενιάτης, έκδ. Böhlig: 6 I και 3-4.

τους ανέμους.

Τέλος, τη γενική αυτή πληροφορία του Καμενιάτη (904) έρχεται να τη συμπληρώσει αργότερα (1430) ο Αναγνώστης. Αυτός λέει πως, όταν πήραν οι Τούρκοι τη Θεσσαλονίκη στα 1430, οι επίσημοι Βενετσιάνοι που είχαν κλειστεί στο λιμάνι, στον πύργο Σαμαρία, μόλις οι τρεις γαλέρες τους πήγαν απ' το λιμάνι στον Τσερέμπουλο, αυτοί πέρασαν απ' το Σαμαρία στον Τσερέμπουλο, μπήκαν στις γαλέρες τους κι έφυγαν¹⁷. Απ' την πληροφορία αυτή του Αναγνώστη βλέπουμε πως ο Τσερέμπουλος ήταν ένα σοβαρό οχυρωματικό έργο του λιμανιού, προγραμματισμένο και σχεδιασμένο για την άμυνα όλου του λιμανιού, και για κάθε περίπτωση. Το γεγονός ακόμα πως οι επίσημοι Βενετσιάνοι που κλείστηκαν στο Σαμαρία μπήκαν στις γαλέρες τους απ' τον Τσερέμπουλο, σημαίνει πως Σαμαρίας και Τσερέμπουλος είχαν κάποια κρυφή συγκοινωνία μεταξύ τους. Από ένα λοιπόν οχυρωματικό έργο του λιμανιού τόσο σημαντικό, όπως ήταν ο Τσερέμπουλος, δε μπορούμε ν' αναζητήσουμε σχέση με την Εκβολή που ήτανε μια στεριανή περιοχή, έξω απ' τα νερά του λιμανιού.

Ωστε ο Έκβολος των Βυζαντινών είναι το σημερινό Μεγάλο Καραμπουρνού στα ΝΑ της Θεσσαλονίκης. Η Εκβολή είναι η παραθαλάσσια περιοχή απ' το δυτικό τμήμα του λιμανιού ως το δυτικό το τείχος. Η Εκβολή δηλαδή είναι στα Δ της Θεσσαλονίκης. Τείχος της Εκβολής δεν είναι παρά το τμήμα του δυτικού τείχους που σταματούσε στην Εκβολή απ' όπου και τ' όνομά του. Για Τειχισμένη Εκβολή, όπως φαίνεται, δε μπορούμε να μιλήσουμε.

17) Πβ και «Διά τούτου του τσυρεμβόλου, ως λέγει ο Αναγνώστης, ότε εάλω η Θεσσαλονίκη, εδραπέτευσεν η φρουρά του λιμένος, εις τας προ μικροί προσορμισθείσας τρεις ενετικές τριήρεις». (Χατζηγιάννου, Αστυγραφία, 67).